

кандидата іст. наук: спец. – 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство" / Уляна Яворська. – Київ, 2008. – 21 с. 37. Wierzbieniec W. Between West and East. Multi-ethnicity and religious diversity as part of the cultural heritage of border cities: a case study of Przemysl / W. Wierzbieniec // Trans-border economies – new challenges of regional development in democratic world. Wydawnictwo Panstwowej Wyzszej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. Ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. – Jarosław, 2013. – S. 13–21.

Наталья Гирна

**ИВАН КРЕВЕЦКИЙ – ПРЕДСТАВИТЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО НАПРАВЛЕНИЯ
В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ (ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

В статье рассмотрены ведущие направления научной деятельности галицкого историка Ивана Кривецкого (1883–1940 гг.), как представителя государственного направления украинской историографии. Осуществлено исторический и научно-критический анализ исследований ученого, в центре которых находилась военная и политическая история Галичины второй половины XIX – первой четверти XX в. Доказано, что И. Кривецкий в исследованиях отдельных событий, фактов, фрагментов микроистории, воспроизводил комплексность и точность национальной истории в ее государственническом виденье.

Ключевые слова: Иван Кривецкий, государственная школа, историография, украинское национальное движение, военно-политический аспект.

Natalia Hirna

**IVAN KREVETSKYI – A REPRESENTATIVE OF THE STATE DIRECTION IN THE
UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY (MILITARY-POLITICAL ASPECT)**

Principal trends in the scientific activity of Galician historian Ivan Krevetskyi (1883–1940), as a representative of the state direction in the Ukrainian historiography, have been highlighted. The article covers the historical as well as scientific and critical analyses of the scientist's research concentrated on the military and political history of Galicia in the second half of the XIX th – the first quarter of the XX th centuries. I. Krevetskyi in the studies of the peculiar events, facts and microhistory fragments has been proved to have perceived the complexity and accuracy of the national history in its etatist sight.

Key words: Ivan Krevetskyi state-forming school, historiography, the Ukrainian national movement, military-political dimension.

УДК 94(477.83/86=411.16)“18/191”: 82-92 І. Франко

Назар Васьків

**ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА І. ФРАНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ
ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ
НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.**

Єврейська проблематика кінця XIX – початку XX ст. займала чільне місце у публіцистичній спадщині відомих українських, польських, німецьких та єврейських громадсько-політичних діячів, науковців, письменників тощо. Дослідники ставили за мету розкрити суть єврейського питання та запропонувати шляхи його вирішення. Серед плеяди української інтелектуальної еліти найбільш фахово обізнаним та об'єктивно налаштованим у його розв'язанні був Іван Франко. Його численні матеріали на єврейську тематику, засвідчують появу принципового нового підходу побудови українсько-єврейських взаємин на ґрунті міжнаціонального порозуміння та політичної співпраці.

Ключові слова: І. Франко, публіцистична спадщина, єврейське питання, українсько-єврейські взаємини, Східна Галичина.

Наприкінці XIX – початку XX ст. вагомим значення у суспільно-політичному житті Галичини набуло єврейське питання. Його актуальність визначалася низкою соціально-економічних, суспільно-політичних та культурно-освітніх чинників. Сприятливі для євреїв законодавчі перетворення другої половини XIX ст. забезпечили їм інтенсивний поступ у політичне життя як Східної Галичини, так і Австро-Угорщини загалом. На цьому етапі активізувалися різні єврейські суспільно-політичні рухи, які відображали ідеологічні віяння громади у межах усїєї імперії. Серед них, найбільш впливовими були "асимілятори", "ортодокси", "соціал-демократи" та "сіоністи". Водночас, зростання політичної ваги іудеїв зумовлювалося також інтенсивним освітнім поступом.

Це забезпечувало їм можливість освоєння раніше недоступних професій, що у підсумку призвело до їх інтеграції у суспільно-політичне життя Австро-Угорської імперії.

Пожвавленню політико-економічної активності єврейської спільноти сприяв і демографічний розвиток краю. Єврейська громада Східної Галичини на межі століть була третьою за чисельністю спільнотою краю, після української та польської. Згідно із переписом 1890 р., у Східній Галичині проживало 585453 євреї (у порівнянні із 1880 р. їх кількість зросла на 13,2 %) [64, с. 91]. У наступному десятилітті їх природний приріст досягнув 5,7 %, що в абсолютних цифрах становило 33348 осіб. Відповідно, станом на 1900 р. кількість євреїв у Східній Галичині складала 618801 особи, що складало 12,9 % від усього населення краю (4735477 осіб) [40, с. 36]. Для порівняння – у Чехії цей показник становив 1,62 % (94479 осіб), Сілезії – 1,66 % (10042 осіб), Моравії – 1,99 % (45324 осіб) [66, с. 3]. Загалом, станом на 1900 р. у Східній Галичині проживало 811371 євреїв [61, с. 3]. Разом із тим, дані статистики щодо єврейського населення не є абсолютними, оскільки польська адміністрація Галичини завжди маніпулювала ними [39, с. 138–139]. Як наслідок, за рахунок євреїв зростала кількість польського (римо-католицького) населення, а українського (греко-католицького) – зменшувалася [52, арк. 1–28].

На зростання політичної активності східногалицьких євреїв визначальний вплив справила модель поведінки у взаємовідносинах між народами краю. Оскільки провідну роль тут відігравали українці та поляки, то співпраця/протидія проходила у межах цього міжнаціонального явища. Зокрема, євреї перебували під безпосереднім політичним впливом польських політичних сил, що мало негативні наслідки для суспільно-політичного розвитку українців. Утім, починаючи з останньої чверті XIX ст., через поширення національного та соціалістичного рухів, іудеї, частково, переорієнтувалися на зміну політичного союзника, підтримуючи державотворчі прагнення українців. Це зумовлювалося намаганням вийти з-під польської опіки, яка євреям, по суті, значних дивідендів так і не принесла. На цьому активно наголошували лідери українських політичних партій Східної Галичини, серед яких конструктивна позиція переважала у Русько-Української радикальної партії (далі – РУРП), Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (далі – УСДП) [1, с. 83–88], а також Української національно-демократичної партії (далі – УНДП). Лідери цих партій у своїх програмах та діяльності задекларували та втілювали у життя ідеї українсько-єврейської політичної співпраці, що у підсумку мало призвести до вирішення як українського, так і єврейського питання у цілому.

Першою із галицьких політичних сил, що найбільш послідовно й ефективно втілювала у життя ідеї міжнаціонального порозуміння була РУРП. Радикали чітко усвідомлювали, що послабити впливи польських політичних сил у Східній Галичині можна через співпрацю із євреями. Місію систематизатора ідей міжнаціонального порозуміння взяли на себе провідні громадські діячі, науковці, політики, письменники та публіцисти. Серед них вигідно вирізняються публікації Осипа Назарука [41, с. 1–3; 42, с. 2], Михайла Павлика [2, с. 199–202], Володимира Охримовича [43, с. 1, 19; 44, с. 2; 45, с. 1–2]. Утім, згадані автори лише фрагментарно вивчали єврейське питання та пропозицій щодо його розв'язання. Натомість найбільшу увагу у своїй публіцистичній спадщині приділив І. Франко, котрий ставив за мету започаткувати українсько-єврейський діалог на національній платформі.

Єврейське питання у публіцистичній спадщині І. Франка викликало чималий інтерес у дослідників. Так, 1929 р. за редакцією Іллі Галанта і Агатанґела Кримського видано двотомний "Збірник праць єврейської історично-археографічної комісії". На особливу увагу заслуговують публікації другого тому, зокрема праця Петра Кудрявцева, присвячена єврейському питанню у творчості І. Франка [38, с. 1–81]. Дослідник детально проаналізував зацікавлення ним староеврейською літературною спадщиною. Цінність праці П. Кудрявцева визначає той факт, що у ній зібрано значний масив творчого доробку І. Франка у єврейському питанні, який використали для подальших наукових розвідок дослідники широкого кола зацікавлень. Проте, у його роботі переважають поетичний та літературний жанри єврейської спадщини, натомість майже відсутній матеріал щодо єврейського питання у творчості І. Франка. Це упущення намагався заповнити літературознавець М. Возняк. Він провів ґрунтовний аналіз низки праць Каменяра на єврейську тематику, визначивши при цьому його ставлення до єврейської громади Галичини, а також наголосив на пропозиціях щодо вирішення єврейського питання [46].

Єврейське питання у публіцистичній спадщині І. Франка перебувало у центрі уваги історика Я. Грицака [33, с. 79–105; 34; 35, с. 158–159]. Дослідник найбільш ґрунтовно проаналізував здобутки історіографії у контексті "Франко та євреї". Він дійшов висновку, що у творчості Каменяра є твори, як антисемітського, так і філосемітського характеру. Водночас, Я. Грицак зазначав, що антисемітизм І. Франка на мав під собою расового підґрунтя і не становив серцевини його світогляду. Натомість він скеровувався проти заможних євреїв і асимільованої частини єврейської інтелігенції [35, с. 158–159].

Зрештою, історіографія з цієї проблематики стала "заручником" дискурсу довкола питання: "Чи був І. Франко антисемітом чи ні?" [36, с. 2]. У відповідь на це питання поставала теза про семітські настрої у франковому світоглядному просторі. З такого контексту, натомість, випадають спроби І. Франка зрозуміти і сприяти вирішенню єврейського питання на основі українсько-єврейського порозуміння. Такі кроки він намагався здійснити через публіцистичну та партійну діяльність.

Розглядаючи єврейське питання у публіцистичній спадщині І. Франка, можна виокремити декілька важливих аспектів: зацікавлення поетичною та фольклорною спадщиною єврейського народу; ставлення до соціально-економічної діяльності єврейства у Галичині; оцінка І. Франком проявів антиєврейського руху та єврейських погромів; українці та євреї в суспільно-політичному житті краю; єврейське питання у програмах РУРП.

У той же час, розглядаючи єврейську проблематику в публіцистиці І. Франка, доцільно звернути увагу на ключове поняття у міжнаціональних відносинах кінця ХІХ – початку ХХ ст., а саме – антисемітизм. У широкий вжиток цей термін вперше запровадив 1879 р. німецький журналіст Вільгельм Марр. Як зазначав дослідник А. Козицький, "антисемітизм" на початку не містив у собі негативного означення і був самоназвою політичного середовища, представники якого виступали за обмеження прав євреїв [37, с. 215–216]. У наступні роки він набув політичного забарвлення як світської ідеології із ознаками юдеоненависництва на ґрунті поширення націоналізму, інтенсивної емансипації, єврейського політико-економічного розвитку та культурно-освітніх інновацій. Водночас, на наш погляд, використання поняття "антисемітизм", виключно до євреїв, є не зовсім точним, оскільки до семітів також належать араби, амхарці, друзи та інші. Натомість в історіографії менш поширеним є термін "антиєврейський" чи "юдофобський", що містять у собі ознаки негативного ставлення виключно до єврейської етнічної та релігійної приналежності.

Єврейське питання у публіцистичній спадщині Каменяря найкраще відображене у архівних матеріалах фонду 3 – "Франко Іван Якович (1856–1916) – український письменник, вчений, громадський діяч" відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Документи розкривають зацікавлення автором єврейським питанням, а також пропозиції щодо його вирішення. Зокрема, серед матеріалів фонду доступними є рукописи на тему поетичної та фольклорної спадщини єврейського народу, переклади пісень та оповідань, які були предметом активного зацікавлення І. Франка [5, арк. 11 зв. – 12; 6, арк. 22 зв.; 7, арк. 1–1 зв.; 8, арк. 11; 9, арк. 168–179; 10, арк. 36–36 зв.; 11, арк. 4–4зв.; 12, арк. 8–11; 13, арк. 279–300; 14, арк. 252–253; 15, арк. 1–8; 16, арк. 183–186зв.; 17, арк. 1; 18, арк. 1; 19, арк. 7]. Очевидно, що для комплексного розуміння суті єврейського питання, І. Франко ставив за мету дослідити єврейську історико-культурну спадщину в усіх її проявах. Звідси й безпрецедентне зацікавлення поетичною та фольклорною спадщиною єврейського народу [3]. Найбільш повною є збірка перекладів поезій із єврейської мови авторства В. Еренкранца [20]. Звертають на себе увагу і єврейські пісні та переклади німецькою мовою [31, арк. 8–9 зв.; 32, арк. 261], а також комедія Рейнхольда Кьолера про суперечку між євреями та християнами у Нідерландах [29, арк. 7–14]. Значну увагу І. Франко приділив єврейській поезії "Пісня Дебори", що є найдавнішою пам'яткою старогейрайської поезії [29].

Важливість єврейської поетичної спадщини для І. Франка засвідчує переклад із німецької мови згаданої збірки поезії "Гейрайська мова". Очевидно Каменяреві імпонував зміст поезії, оскільки її рукописи збереглися у декількох примірниках. Один із них, що знаходиться у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (далі – ВР ЛННБ ім. В. Стефаника), не містить інформації про автора тексту [3, арк. 1–2]. Звідси можна припустити, що її написання належить перу Каменяря. Натомість примірник, що знаходиться у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відносить текст поезії до збірки авторства В. Еренкранца [20, арк. 1]. Опрацьовуючи, ці тексти І. Франко, як ніхто інший, усвідомлював важливість збереження та відновлення основної ознаки національної ідентичності кожного народу, а саме – мови. Йому імпонували рядки вірша, зміст яких привертав увагу єврейського народу до необхідності відновлення мовного зв'язку між минулим і сьогоденням:

Ой ти гейрайська мова,
В тобі моя радість, утіха моя.
В тобі покріплення знаходить
Душа малосила моя.
Нашу науку святую
Бог нам то сбою подав;
В тобі все честь наша й слава,
Весь життєвий наш устав.
Цвітко свята запахуца
Ти вічно гарна, вічно молода;
Тільки безумні люди

Мовлять, що й знать тебе таку шкода! [3, арк. 1].

Інший аспект розкриває зацікавлення І. Франка суспільно-політичним, економічним та культурно-освітнім життям євреїв як у Галичині, так і за її межами [53–54; 58]. Значну увагу у своїх дослідженнях він зосередив на статистичних даних земельної власності [21, арк.1–2], а також кількості гімназій і реальних шкіл у Галичині. Зокрема, згідно із його даними, станом на 1872 р. серед власників 361 села у Галичині 154 були євреями [30, арк. 4–8]. Мало того, єврейський сегмент стабільно демонстрував тенденцію до зростання. Так, І. Франко підкреслював, що упродовж 1872–1886 рр. кількість єврейської великої власності галицьких повітів зростає з 370 – до 716 [28, арк. 4 зв.]. Водночас, він наводив статистичні дані щодо кількості єврейських учнів у гімназіях Самбора, Вадовиць, Ярослав, Тернополя, Бережан, Дрогобича, Кракова [24, арк. 9–18].

Зацікавлення І. Франка єврейським питанням сприяло утвердженню його авторитету у єврейській громаді [23, арк. 74]. Так, наприкінці XIX ст. єврейська молодь звернулася до Каменяря із проханням написати рецензію на брошуру А. Шиллера "Byt narodowy żydów" [23, арк.105]. У цьому проханні молодих євреїв цікавила передусім відповідь І. Франка на питання "Чи євреї є народом, чи ні?" [23, арк. 105].

Каменярь аналізував як становище єврейської громади Галичини, так і діяльність єврейських організацій. Зокрема, він спростовував твердження про впливовість організації "Alliance Israelite", зазначивши, що її діяльність "не доходить до простого люду жидівського, котрий ледво і знає що-небудь про її існування" [27, арк.1].

Не залишив осторонь І. Франко і питання поширення антиєврейського руху. Він підкреслював, що у Німеччині та Угорщині боротьба із капіталізмом "починає проявлятися в спеціальній формі антисемітизму". І далі продовжував: "Виступати проти всіх жидів безглядно і принципово [...] се значить вводити в принцип бруталну помилку українського народу, котрий кинувшись на жидів, карав дрібних ремесників та прольетаріїв, а минав нетиканих банкірів та в загалі великих злодюг" [27, арк.1].

Водночас, І. Франко наголошував на зростанні соціальної напруги у середовищі єврейської громади. На його думку, це "тільки радувати мусить кожного чоловіка, щиро бажаючого добра і визволення не тільки своєму рідному народові, але і всіх народів живучих і в суміші з ним і знаючого, що визволення одних без визволення других неможливе. Роскол цей, замінний між нашими галицькими жидами, се ненависть бідаків, пролетаріїв "капцанів" до богатих капіталістів, жидів же. Цікавим проявом того росколу може, по моїй думці послужити наступна пісня на жидівським жаргоні, записана мною цієї осені в Дрогобичі від простого, неписьменного жида і – по його словам розширена дуже між бідними жидами в Дрогобичі, Бориславі, ба й по других містах Галичини", – зазначав І. Франко [27, арк. 1]. "Пісня про капцана", про яку згадував Каменярь, вказувала на побутові відмінності між заможними і бідними євреями [25, арк.129]. Подібні питання були підняті автором у контексті аналізу творчої спадщини і діяльності засновника Гаскалі* Мозеса Мендельсона [22, арк. 1–4].

І. Франко активно обговорював єврейське питання із іншими видатними постатями того часу. Зокрема, у листі до М. Драгоманова він намагався спонукати його до продовження обговорення єврейської проблематики, аргументуючи це фаховістю адресата у питанні. "А ви? Ви прецінь обіцяли мені торік "Історичні письма", в котрих хотіли розібрати жидівство і християнство. Я дуже б рад держати Вас за слово, і безперечна річ, що Ви змогли б таку статтю зробити ліпше, ніж хто небусть з нас, де ні матеріялу, ні спосібних людей до такої праці немає" – писав І. Франко [4, арк.2].

У 1883 р. на сторінках часопису "Діло" І. Франко піддав глибокому аналізу єврейське питання і запропонував власне бачення щодо його вирішення [48, с.1–2]. Доцільно зауважити, що згадана публікація не підписана автором. На цей факт вказував П. Кудрявцев. Він звертав увагу на певні аспекти у висловлюваннях І. Франка щодо євреїв, які не були притаманні автору, що і ставило під сумнів її автентичність. Однак, після аналізу змісту публікації, П. Кудрявцев дійшов висновку, що стаття таки належить перу Каменяря [38, с.72–73]. Що стосується безпосередньо цієї праці, то І. Франко, аналізуючи антисемітизм, навів дві, на його думку, причини єврейських погромів: перша – це майнові відносини, а друга – "єврейська зухвалість і провокація. Всюди де лише були розрухи причиною цього були самі жиди" [48, с.1]. Однак, насильницькі дії, за визначенням І. Франка, скеровані проти євреїв, не досягли поставленої мети, оскільки найбільших втрат зазнали самі виконавці погромів. Натомість єврейське населення зуміло покращити власне матеріальне становище [48, с. 1].

З огляду на це І. Франко стверджував, що "антиєврейський рух, неначе якась заразна хвороба грасує нині по всій Європі, саме там, де знаходить для цього відповідні зародки. Перед ними

* Гаскала (Хаскала) – єврейська форма європейського Просвітництва XVIII ст.

потрібно нам стерегтися неначе перед заразною хворобою" [48, с. 2]. Для вирішення єврейського питання Каменяр висловив наступні пропозиції: 1) закласти товариства і торгівельні спілки з метою ведення конкурентоспроможної торгівлі на засадах підтримки та взаємодопомоги; 2) провести роз'яснювальну та просвітницьку роботу серед робітників із залученням духовенства; 3) на законодавчому рівні забезпечити можливості утримання селянами своїх земель; 4) привернути увагу єврейського населення до неефективності та недоцільності політичної підтримки поляків під час виборчих кампаній до представницьких органів влади; 5) заборонити практику надання євреям в оренду корчм та земель [48, с.2]. Відтак, через власну самоорганізацію шляхом підвищення рівня освіти та активної роз'яснювальної роботи, повинен був постати дієвий механізм позбавлення фінансово зорієнтованої частини єврейства прибутків з українського селянства з метою послаблення польсько-єврейських зв'язків.

Перу Каменяра також належить стаття, опублікована 1887 р., під назвою "Семітизм і антисемітизм у Галичині" [56, s. 431–444], у якій він зазначав, що "жодна релігія, жодне переконання, жодна народність і жодна раса не були і не можуть бути предметом нашої ненависті" [46, с. 9]. У цій праці І. Франко запропонував низку реформ, які мали б сприяти вирішенню єврейського питання. Мало того, Каменяр одним із перших висловив переконання, що внутрішні протиріччя, як і єврейське питання, повинні бути предметом вирішення виключно самими іудеями. Суть реформ за І. Франком полягала у наступному: "[...] питання внутрішньої реформи, а тим самим питання остаточної розв'язки вузла, поставлення жидівського народу на власнім твердим ґрунті, витворення для цього внутрішніх умов правильного розвою єсть і мусить бути назавсідги ділом самих жидів, мусить бути полишене їх власній волі та починові. В ту внутрішню справу, на мою думку, жоден не жид не має права мішатися" [51, с.11].

Водночас, аналізуючи становище єврейської громади у Галичині, І. Франко закликав українців до ґрунтовного розуміння суспільно-політичних і соціально-економічних питань, що, у свою чергу, унеможливило б ошуканство селянства [57, s. 80–82]. У цьому плані доволі симптоматичною була його стаття у часописі "Свобода" від 17 лютого 1900 р. У ній Каменяр зазначав: "[...] жидівська і загалом чужа торгівля в нашій краю показала нам дальше, яка велика шкода для можності і розвою цілого народу плине з того, коли люде свої вироби мусять продавати чужим і заспокоювати свої потреби купуючи від чужих. Нарід, котрий хоче стояти в ряді з іншими мусить мати свою торговлю" [47, с. 1].

І. Франка цікавила не лише єврейська проблематика у її широкому прояві. Він також активно відстежував публіцистичну діяльність відомих єврейських учених та громадсько-політичних діячів. Так, 1893 р. Каменяр на сторінках літературного додатку "Kurjera Lwowskiego" "Tydzień" опублікував цикл статей, присвячених єврейському питанню, у яких провів ґрунтовний аналіз праць В. Фельдмана, Леопольда Каро, Є. Хасіна та Б. Гольдмана [59, s.14].

За умов поширення антиєврейського руху актуальною стала проблема консолідації єврейства. Поштовхом до практичних дій у цьому напрямку стало виникнення у Галичині різних єврейських політичних партій і рухів. Їх діячі представляли слабо пов'язані між собою політичні структури, мали різну соціально-економічну основу і відмінний політичний досвід, що позначилося на відсутності злагоджених дій між ними. Очевидний конфлікт поколінь призвів до пошуку євреями нових шляхів вирішення національного питання. Усе це знайшло свій вияв у сіонізмі, що мав на меті утворення єврейської держави у Палестині. Відчутним поштовхом у розвитку сіонізму став вихід 1896 р. книги віденського журналіста і драматурга Теодора Герцля (1860–1904) "Der Judenstaat" ("Єврейська держава") [60]. Висловлені ним ідеї справили глибоке враження на громадськість того часу, оскільки стосувалися питань усвідомлення єврейського походження та долі єврейства у цілому [63, s. 19].

Беручи їх за основу, І. Франко у літературному додатку "Tydzień" опублікував рецензію на працю Т. Герцля [55, s. 73–74]. Будучи особисто знайомим із ним, він не оминув можливості запропонувати власне бачення вирішення єврейського питання [65, р. 233–234]. Його суть Каменяр узагальнив наступним чином: "Жидівське питання до тих пір не буде вирішеним, поки цей народ не здобуде свого власного краю, своєї власної землі, щоб міг сам на себе працювати, плекати свої традиції і почуватися господарем у себе вдома" [55, s.74].

Окремий аспект ставлення І. Франка до єврейського питання становить його аналіз та безпосередня участь у розробці низки програмних документів українських політичних партій. Зокрема, письменник приділив значну увагу єврейській проблематиці, аналізуючи "Програму галицьких соціалістів". У ній Каменяр провів умовний поділ євреїв на заможну (провладну) і робітничу (потенційно союзну) частини, зазначивши при цьому наступне: "Євреї у нас не втратили досі своїх окремих рис і становлять здебільшого особливу націю, з якою нам також слід рахуватися. Тому, поширюючи наші принципи, будемо звертатися до єврейського пролетаріату, – де в тім потреба, – навіть жаргоном, якого він вживає, хоча, можливо, жаргон той не має, зрозуміло, умов для правильного мовного розвитку" [49, с. 456].

Станом на 1898 р. РУРП виробила чітку позицію у єврейському питанні. Місію систематизатора узяв на себе І. Франко, з-під пера якого вийшло програмне доповнення "Радикальна тактика" [50]. У цій брошурі є окремий розділ щодо єврейського питання, у якому І. Франко зазначав, що уся програма радикалів побудована таким чином, щоб унеможливити в майбутньому "[...] панування жидів і дармоїдів над робучими людьми" [50, с.11]. Мало того, він вкотре підкреслював, що "радикали не є антисемітами", не будуть закликати і вести насильницькі дії проти євреїв [50, с.12]. Позицію партії І. Франко обґрунтував наступним чином: "Радикали вміють добре розрізнити і знають, що той жидівський лавердак з пейсами [...] є далеко меншим ворогом хлопа, ніж той цивілізований, уфракований і удекорований жидівський фінансист, міліонер, спекулянт та гуртівник, що обертає міліонами, ходить по під руку з графами і міністрами, котрому з любим усміхом стискають руку біскупи та митрополіти. Против тих вселяких п'явок виступають радикали найсильніше" [50, с.13].

Отже, І. Франко у своїй творчості значну увагу приділяв єврейському питанню. Всебічний його розгляд сприяв утвердженню його як одного із найбільш фахово обізнаних дослідників єврейства. Не упереджене ставлення Каменяра до східногалицьких іудеїв на тлі стрімкого поширення антиєврейських настроїв у Європі та Росії, забезпечило йому позитивне реноме, як серед представників української, так і єврейської громадської думки.

Водночас, низка публікацій І. Франка, яка містить елементи негативного ставлення до певної групи єврейства не може бути розцінена як вияв юдофобської позиції. Варто наголосити, що його радикалізм у формі різких висловлювань на адресу окремих представників єврейської громади, зазвичай, заможної верхівки, не мав під собою етнічного підґрунтя, а радше зумовлювався світоглядними соціалістичними віяннями тогочасної епохи.

Очевидним був той факт, що вирішення єврейського питання, виходячи із переконань Каменяра, можна було здійснити, як за участю українців, так і без них. У обох випадках соціально-економічні переваги отримували передусім українці. Через підтримку останніми національного руху у єврейському середовищі, наявною поставала перспектива зменшення кількості іудеїв через їх еміграцію до Палестини.

Водночас, єврейське соціалістичне крило, яке щоразу активніше виступало за відокремлення від польського політичного впливу та економічних зловживань з боку асимільованої верхівки іудейської громади, отримало відчутну підтримку з боку українського робітництва. Таким чином, позиція сприяння/нейтральності дозволила українцям розраховувати на підтримку євреїв на законодавчому рівні у представницьких органах влади. За таких умов, у тому числі й через активну позицію та діяльність І. Франка, започатковано новий українсько-єврейський діалог на платформі міжнаціонального порозуміння та політичної співпраці.

Список використаних джерел

1. Васьків Н. Єврейське питання в програмах та діяльності Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини (1899–1914) / Н. Васьків // Аналітично-інформаційний журнал Схід. – № 6 (106) жовтень. – Донецьк, 2010. – С. 83–88.
2. Васьків Н. Українсько-єврейські відносини в публіцистиці М. Павлика (на матеріалах ЦДАЛІ України) / Н. Васьків // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали п'ятої наукової краєзнавчої конференції 12 листопада 2010 р. – Львів, 2011. – С. 199–202.
3. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 55, спр. 52, 1 арк.
4. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника, ф. 55, спр. 10, 2 арк.
5. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ВРФТ ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАНУ), ф. 3, спр. 198, 58 арк.
6. ВРФТ ІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, ф. 3, спр. 199, 22 арк.
7. Там само, спр. 200, 10 арк.
8. Там само, спр. 202, 27 арк.
9. Там само, спр. 218, 210 арк.
10. Там само, спр. 205, 56 арк.
11. Там само, спр. 519, 7 арк.
12. Там само, спр. 576, 352 арк.
13. Там само, спр. 1609, 261 арк.
14. Там само, спр. 2742, 8 арк.
15. Там само, спр. 1613, 370 арк.
16. Там само, спр. 2187, 1 арк.
17. Там само, спр. 2192, 7 арк.
18. Там само, спр. 2362, 2 арк.
19. Там само, спр. 436, 105 арк.
20. Там само, спр. 553, 2 арк.
21. Там само, спр. 2660, 4 арк.
22. Там само, спр. 1621, 210 арк.
23. Там само, спр. 211, 54 арк.
24. Там само, спр. 214, 142 арк.
25. Там само, спр. 3028, 15 арк.
26. Там само, спр. 557, 1 арк.
27. Там само, спр. 561, 4 арк.
28. Там само, спр. 566, 11 арк.
29. Там само, спр. 675, 143 арк.
30. Там само, спр. 191, 28 арк.
31. Там само, спр. 215, 378 арк.
32. Грицак Я. Між семітизмом й антисемітизмом: Іван Франко та єврейське питання / Я. Грицак // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. ІХ. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 79–105.
33. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко та його спільнота, (1856–1886) / Я. Грицак. – Київ: Критика, 2006. – 631 с.: іл.
34. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Я. Грицак. – Київ: "Критика", 2004. – 343 с.
35. Іван Франко... Антисеміт // Свобода. – Джерзі Сіті і Нью Йорк. – № 178. – 17 вересня 1958. – С. 2.
36. Козицький А. Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст.: (причини, особливості, наслідки): навчальний посібник

/ А. Козицький. – Львів: "Літопис", 2012. – 608 с. 37. Кудрявцев П. Єврейство, євреї та єврейська справа в творах Івана Франка / П. Кудрявцев // Збірник праць єврейської історично-археографічної комісії. – Том. II. / Під ред. А. Кримського. – Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1929. – С. 1–81. 38. Лозинський Р. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) / Р. Лозинський. – Львів: Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 355 с. 39. Макарчук С. Етносоціальне розвиток і національні відносини на західно-українських землях в період імперіалізму / С. Макарчук. – Львів: Вища школа, 1983. – 254 с. 40. Назарук О. Анкета про антисемітизм / О. Назарук // Діло. – 9 марта (24 лютого) 1910. – Ч. 52. – С. 1–3. 41. Назарук О. Як працюють Жиди / О. Назарук // Громадський голос. – 15 червня 1906. – Ч. 39. – С. 2. 42. Охримович В. З поля національної статистики Галичини / В. Охримович. – Б.м.: Б.в., [1908?]. – С. 1, 19. 43. Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередніх конскрипціях / В. Охримович // Діло. – Ч. 286. – 24 (11) грудня 1910. – С. 2. 44. Охримович В. Про фальшоване національної статистики при попередніх конскрипціях (Кінець) / В. Охримович // Діло. – Ч. 287. – 26 (13) грудня 1910. – С. 1–2. 45. Франко І. Zur Judenfrage (До юдейського питання): Літературно-публіцистичне видання / І. Франко. – Київ: МАУП. (Б-ка журналу "Персонал"), 2002. – 40 с. 46. Франко І. Народна програма / І. Франко // Свобода. – 17 лютого (1 марта) 1900. – Ч. 7. – С. 1. 47. Франко І. Питання жидівське / І. Франко // Діло. – 20 серпня (1 вересня) 1883. – № 94. – С. 1–2. 48. Франко І. Програма галицьких соціалістів / І. Франко // Зібрання творів: у 50 т. / [редкол.: М. Д. Бернштейн та ін.]. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45: Філософські праці. – С. 448–464. 49. Франко І. Радикальна тактика / І. Франко. Ч. 1. – Львів, 1898. – 15 с. 50. Франко І. Семітизм і антисемітизм в Галичині / І. Франко // Zur Judenfrage (до юдейського питання): літературно-публіцистичне видання. Статті. – К.: МАУП, 2002. – С. 7–22. 51. ЦДАЛ України, ф. 372, оп.1, стр. 7, 28 арк. 52. Franko I. Eine teuflische und vernorffene Aufreizung / I. Franko // Przegląd społeczny. Pismo naukowe i literackie. – Lwów, 1887. – Т. II. – S. 458–461. 53. Franko I. Jezuityzm w kwestji żydowskiej / I. Franko // Tydzień. Dodatek literacki Kurjera Lwowskiego pod kierownictwem Bolesława Wysłoucha. – № 12. – 23 marca. – Lwów: Z drukarni Zygmunta Golloba, 1896. – S. 89–91. 54. Franko I. Państwo żydowskie / I. Franko // Tydzień. Dodatek literacki Kurjera Lwowskiego pod kierownictwem Bolesława Wysłoucha. Rocznik IV. – № 10. – 9 marca. – Lwów: Z drukarni Zygmunta Golloba, 1896. – S. 73–74. 55. Franko I. Semityzm i antisemityzm w Galicji / I. Franko // Przegląd społeczny. Pismo naukowe i literackie. – Lwów, 1887. – Т. III. Styczeń. – Z. 1. – S. 431–444. 56. Franko I. Sprawy polityczno-społeczne w ustach ruskiego ludu w Galicji / I. Franko // Przegląd społeczny. Pismo naukowe i literackie. – Lwów, 1887. – Т. III. – Z. 1. – S. 80–82. 57. Franko I. Z okazji odbytego wieceu rabinów żydowskich i "cudotwórców" / I. Franko // Przegląd społeczny. Pismo naukowe i literackie. – Lwów, 1887. – Т. III. – Z. 1. – S. 76–80. 58. Franko I. Żydzi o kwestji żydowskiej I / I. Franko // Tydzień. Dodatek literacki Kurjera Lwowskiego pod kierownictwem Bolesława Wysłoucha. – Rok 1. – Lwów: Z drukarni Zygmunta Golloba, 1893. – 9 stycznia. – № 2. – S. 14. 59. Herzl T. Der Judenstaat, Versuch einer Modernen Lösung der Judenfrage / T. Herzl. – Leipzig; Wien, 1896. – 86 s. 60. Матеріялы до kwestji żydowskiej w Galicji / Oprac. Stanisław Gruiński. – Lwów: Nakł. Wyd. krajowego, 1910. – 60, 79 с. 61. Oberlaender L. O. sprawie żydowskiej / L. Oberlaender. – Kraków: Nakł. Spółki wyd. "Nowy dziennik", 1925. – 68 s. 62. Podręcznik statystyki Galicji wydany przez Krajowe biuro statystyczne pod redakcją dr. Tadeusza Pilata. – Lwów: Z 1 Związkowej drukarni we Lwowie, ul. Lindego L. 4, – Т. VIII, część pierwsza. 1908. – 184 s. 63. Wasiutyński B. Ludność Żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX / B. Wasiutyński. – Warszawa: Studium statystyczne. Kasa im. Mianowskiego, 1930. – 225 s. 64. Wilcher A. Ivan Franko and Theodor Herzl: To the Genesis of Franko's Mojsej / A. Wilsher // Harvard Ukrainian Studies. – Vol. 6. – Num. 2. – June, 1982. – P. 233–243.

Назар Васьків

ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ И. ФРАНКА КАК ИСТОЧНИК К ИЗУЧЕНИЮ ЕВРЕЙСКОГО ВОПРОСА В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Єврейська проблематика кінця XIX – початку XX вв. займала важке місце в публіцистическому наслідді відомих українських, польських, німецьких і єврейських громадсько-політичних діячів, учених, письменників і т.д. Ісследователи ставили целью раскрыть суть єврейского вопроса и предложить пути его решения. Среди плеяды украинской интеллектуальной элиты наиболее профессионально осведомленным и объективно настроенным в его решении был Иван Франко. Его многочисленные материалы на єврейскую тематику, свидетельствуют о появлении принципиального нового подхода построения украинско-єврейских взаимоотношений на почве межнационального согласия и политического сотрудничества.

Ключевые слова: И. Франко, публицистическое наследие, еврейский вопрос, украинско-еврейские взаимоотношения, Восточная Галичина.

Nazar Vaskiv

IVAN FRANKO'S JOURNALISTIC HERITAGE AS A SOURCE TO STUDY THE JEWISH QUESTION IN EASTERN GALICIA IN THE LATE NINETEENTH – EARLY TWENTIETH CENTURY

The Jewish question of the late nineteenth – early twentieth century held a prominent place in the journalistic heritage of famous Ukrainian, Polish, German and Jewish public figures, scientists, writers, etc. The researchers aimed at revealing the essence of the Jewish question and suggesting the ways to resolve it. Among the numbers of Ukrainian intellectual elite Ivan Franko was one of the most knowledgeable and objective in resolving it. His numerous Jewish-themed materials show the emergence of a fundamentally new approach to building the Ukrainian-Jewish relations on the basis of international understanding and political cooperation, Eastern Galicia.

Key words: Ivan Franko, journalistic heritage, the Jewish question, Jews, Ukrainian-Jewish relations.

УДК 94:070.1(477.82)"18/19"

Оксана Біла

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАРОДНІСТЬ У ВОЛИНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТ.

Стаття містить результати досліджень історико-краєзнавчих публікацій, розміщених на шпальтах періодики Волинської губернії на межі ХІХ–ХХ ст., які стосувалися української народності; характеристику напрямків та тематики заміток, а також аналіз їх змісту, провідних ідейних тенденцій; опис авторів, видавців і редакторів статей. Автором прослідковано вплив російської імперської політики на формування та сприйняття образу України та української народності, а також розглянуто тодішній штучно створений категоріально-понятійний апарат, щодо наступних термінів: "Україна", "українець", "українська мова", "українська культура".

Ключові слова: Волинська губернія, періодика, періодичні видання, Російська імперія, публікації.

Соціально-політичне та культурне життя українських земель на межі ХІХ–ХХ ст. формувалося у полінаціональних умовах та під впливом політики різних держав, у складі яких їм довелося перебувати. У результаті поділів Речі Посполитої Україна була розділена між Російською імперією (Правобережна Україна та Західна Волинь), Австрією (Східна Галичина, Північна Буковина) та Угорщиною (Закарпаття), що суттєво вплинуло на подальший розвиток усіх сфер життя українства. У цьому контексті регіональна періодика виступала для нас специфічним історичним джерелом, яке зафіксувало і зберегло перебіг, особливості і вплив цих процесів.

Українська преса була у сфері наукових зацікавлень багатьох учених – істориків, журналістів, філологів. Результати їх досліджень були висвітлені у працях: "Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.: іст.-бібліогр. досл.: в 2 т." [1], Г. Бухала і Ю. Лащука "Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836–1944): Список" [2], А. Животка "Історія української преси" [3], І. Михайлина "Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики" [4], М. Бойка "Бібліографія періодики Волині" [5], В. Ігнатенка "Українська преса (1816–1923 рр.): іст.-бібліогр. етюд" [6], І. Міляевич "Періодичні видання Волинської губернії ХІХ – початку ХХ століття: Історико-бібліографічне дослідження" [7] та ін. Частіше предметом їх аналізу виступала преса Бердичівщини, Київщини, Харківщини, Львівщини, Одещини та інших регіонів.

Менше уваги приділено аналізу періодики Волинської губернії, історико-краєзнавчі публікації на сторінках якої є не менш важливою і багатою джерельною базою. Тематика їх різноманітна і може слугувати для вивчення багатьох актуальних проблем історії.

Особливий науковий інтерес становлять статті на сторінках волинської періодики на межі ХІХ–ХХ ст., які стосувалися української народності, що і стали предметом розгляду у нашій статті.

Вивчення зазначеної проблеми передбачало постановку та вирішення наступних завдань: аналіз тематики, змісту, провідних ідейних тенденцій історико-краєзнавчих публікацій; дослідження особистостей авторів, видавців і редакторів статей; визначення впливу російської імперської політики на формування та сприйняття образу української народності; розгляд і вивчення